
Ігор Карівець, Злата Кудлик

КАРІВЕЦЬ Ігор Володимирович - кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного університету «Львівська політехніка». Сфера наукових інтересів — феноменологія, філософія повсякдення, постнекласична філософія та наука, дидактика філософії.

КУДЛИК Злата В'ячеславівна — студентка II-го курсу Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Сфера наукових інтересів — програмування, штучний інтелект, екологія.

ФІЛОСОФСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

*«Людина пахне природою, бо зіплена з її округлин.
І кожна частка в ній має свою питому вагу, своє число, свій запах. І коли ся
решітка ламається, кришиться й здоров'я... Чому так стається?
Тому, що людина переступає або закон Природи, або закон Господа,
що заклав сей порядок»*

Мирослав Дочинець. Вічник. Сповідь на перевалі духу.

В статті розглядаються шляхи подолання екологічної кризи. Екологічна криза — це наслідок більш глибокої кризи, а саме: кризи усвідомлення того, що людина є частиною природи. Таке усвідомлення є необхідною умовою подолання екологічної кризи. Автори звертаються до давньогрецької натурфілософії, екофеноменології М. Мерло-Понті та «екологічного містицизму» М. Гайдетера з метою розкрити особливості екологічного мислення, котре відкриває фундаментальну єдність людини та природи.

Ключові слова: архе, глибинна екологія, екологічна свідомість, екофеноменологія, коеволуція, натурфілософія, фіюзіс.

Чому в умовах поглиблення екологічної кризи виникла парадоксальна ситуація, коли, не дивлячись на інстинктивне прагнення вижити, людством продовжує керувати егоїзм і споживачьке ставлення до природи? Чому потерпіла крах, здавалося б, досконала

концепція сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 рік)? Спробуємо відповісти на ці питання.

Термін «екологія» ввів в обіг німецький природодослідник Е. Геккель (1834–1919). Екологія задумувалася як частина біології. Це було обумовлено тим, що тогочасна біологія не могла достатньо чітко окреслити взаємовідношення організмів з навколишнім середовищем та одне з одним. Пізніше виявилось, що екологія повинна не лише описувати ці взаємовідносини, але й досліджувати взаємодію живих істот з довкіллям. Зрештою, екологія стала міждисциплінарною наукою, в межах якої досліджується вплив людини на довкілля, а також «дика природа».

Сучасний екологічний стан в планетарному масштабі є кризовим. Людство шукає шляхи виходу з кризи. Такий вихід здається проблематичним, попри те, що створено низку екологічних теорій: біотичної регуляції і стабілізації навколишнього середовища (В. Горшков, В. Данілов-Данільян, К. Кондратьєв [1]), концепція «золотого мільярда» (М. Мойсєєв), «екологічна концепція розвитку економіки» (Л. Браун), ідея ноосфери як гармонійного розвитку системи «природа-господарство-населення» стала основою для пошуків шляхів «сталого (стійкого)», «збалансованого» розвитку людства, всеохопної революційної перебудови світогляду (М.Ф.Реймерс, М. Мойсєєв [2; 3], А.Урсулов, В. Матросов, В. Зубаков, А. Печчеї, Е. Ласло та ін.).

Наукова екологія не достатньо філософська, тобто вона не виходить на цілісні окреслення природи і людини, землі і людини, тваринного і людського світів. Тому виникає глибинна екологія (А. Нейс, Т. Беррі, П. Гавкін, Е. Гольдшміт, Ф. Капра [4], Д. Форман та ін.), як філософське осмислення єдності елементів людина-природа, людина-космос, людина-довкілля. Таке осмислення потребує екологічної свідомості. Можна вважати, що філософія, як така, є «входженням у свідомість»; вона дозволяє людині піднятися над окремими речами й осягнути їхню єдність. На протипагу світоглядним системам, зокрема західній традиції, які зосереджують увагу на людині як унікальному виді з «моральними традиціями», глибинна екологія не вважає людину «мірою всіх речей».

На тлі екологічної кризи проявилась світоглядна і методологічна обмеженість концептуальних положень класичного відношення «людина-довкілля». Сьогодні людина відділена від навколишнього середовища тим, що обслуговує природу, або є її господа-

рем. «Я» — це демаркаційна лінія, яка відділила людину від природи. Глибинна екологія, як філософське осмислення єдності елементів «людина-природа», «людина-довкілля», «людина-космос», спирається на ідею, що кожний вид (як і все в природі) цінний сам по собі; цінність не вимірюється його користю для людини. Норвезький екофілософ А. Нейс уважає, що право всіх форм жити — це універсальне право, яке неможливо виміряти. Жоден вид живих істот не має переваги над іншим. Розуміючи людину як «частину Землі», глибинні екологи наголошують, що вона не може бути особливим випадком, бо особливих випадків не існує. Кожне окреме життя відповідальне за здоров'я і благополуччя всього життя, тому що життя — це взаємопов'язаність у взаємодії.

Отже, ми повинні розглядати себе тим, чим ми є: частиною природи, яка не відрізняється від будь-якої іншої її частини. Філософія, побудована на цінностях екоцентризму і самореалізації, дозволяє людині піднятися над окремими речами й досягнути їхню єдність. Зрештою, зрозуміти, що біосфера — не просто дім, житло, проякі говорив Е. Геккель, в якому людство мешкає, але частина природного космосу, де воно народилося і пройшло всі щаблі свого становлення. Головним позитивним результатом прийняття такої філософії є відмова від меж, як своїх власних, так і меж нашої планети: «В тій мірі, в якій ми сприймаємо границі, нам не вистачає глибинної екологічної свідомості» (У. Фокс). Бо екологічна свідомість немислима без усвідомлення принципу єдності всього творіння; екологічна свідомість — це свідомість відношення частини до цілого і «все наше розуміння речей полягає у пізнанні їхнього адекватного співвідношення із Всесвітом» [5]. Така свідомість етично-моральна. (Етика стає екологічною за суттю, якщо моральність виводиться з єдності «людина-навколишній світ»).

Екологічна свідомість немислима без усвідомлення єдності усього Творіння. Ця свідомість не лише про природу та тварин. Вона ще й етично-моральна. Наукова екологія не долає протиставлення суб'єкта об'єктові. Адже Е. Геккель задумував її як науку, котра покликана прокласти міст між організмом (суб'єктом) і довкіллям (об'єктом). Термін «екологія» (грец.) означає науку про місце перебування людини, її житло. Це місце не існує ізольовано від усього світу. Ми не зводимо екологічну свідомість лише до шанування природи, бо таке шанування дуже часто походить від бажання людини зберегти себе, і є інстинктивним, а не свідомим. В

основі такого шанування лежить страх зникнути з поверхні землі внаслідок руйнування довкілля. Недостатньо людині перейматися лише проблемами природи, які сама людина й породила. Йдеться про те, щоб усвідомити принцип «Буття — Єдине». Саме до такого усвідомлення повинна вести екологічна свідомість.

На нашу думку давньогрецька натурфілософія, екофеноменологія М. Мерло-Понті та філософія «пізнього» М. Гайдегера є тими напрямками, в яких проявився цей принцип.

Давньогрецька натурфілософія послуговується двома поняттями: архе і фюзіс. Архе — це початок всього суцього. Для перших натурфілософів таким початком є стихії природи (вода, повітря, земля, вогонь). Це не випадково, адже початок — це праматерія, з якої створено все суще. І, якщо все суще, все те, що існує, в своїй основі має спільний початок, то це означає, що воно утворює певну єдність, цілісність, яка не дозволяє суцьому цілком розпадатися на елементи. Елементи, окремі речі не можуть існувати самі по собі, оскільки їхнє існування походить з єдиної основи, з єдиної праматерії. Ці міркування можна перевести на мову екологічної свідомості. Все, що існує — існує не хаотично, не ізольовано, а впорядковано у взаємодії: одне впливає на інше, і навпаки. Суб'єкт і об'єкт не походять з різних джерел, одне з яких вище, а інше — нижче. Суб'єкт і об'єкт походять з єдиного початку, перебуваючи у постійній взаємодії. Друге поняття — фюзіс — допомагає усвідомити місце кожного суцього у світі. Фюзіс — це природа, яка діє в кожному суцьому і згідно неї суще стає саме таким суцям, а не інакшим. Фюзіс — це і є буття суцього. Реалізація буття суцього означає, що суще стає самим собою, справжнім, бо відповідає своїй природі. Жива природа — рослини, тварини — реалізують також свою суть, бо стають тим, ким повинні стати. Архе, як праматерія, реалізує себе у фюзісі того чи іншого суцього, яке індивідуалізує його. Тому ми бачимо різноманітність видів, як у рослинному, так і у тваринному світах. У людському світі фюзіс — це природа (буття) самої людини, її праматерія, яка про-являється у феноменальному світі. Людина індивідуалізується завдяки самопізнанню своєї природи, яке допомагає їй проявити себе з найкращого боку — «сродний труд» (Г. Сковорода), «покликання» (М. Лютер). Таким чином, архе і фюзіс взаємопов'язані. І цей взаємозв'язок уможливує взаємодоповнення людини і довкілля, яке вже не розглядається як об'єкт впливу та використання людиною, а є місцем взаємодії про-явлених буттів

сущих в їхній єдності. Звідси походить істина, як а-летья — неприхованість. Завдяки тому, що фізис сущих проявляє себе у феноменах, тобто тому, що являє само себе, то істина розуміється як ця явленість буття у феноменах, тобто само-розкриття буття в сущому. Коли жолудь стає дубом, то це означає, що жолудь про-являє свій фізис, свою природу й ви-являє своє буття як дуб. Буття жолудя окреслюється дубом — це та можливість, яка, одночасно, є і межею жолудя. В цьому проявляється істина жолудя, як а-летья, тобто неприхованість його буття. Людина здатна сприймати цю істину у розкритті буття в сущому, як його само-достатність. Вона не втручається у цей процес, бо вона порушила би природний, буттєвий лад — Космос. Людина може лише розраховувати на те, що можливо для сущого в його розкритті і не вимагати від сущого більшого, ніж воно є у своєму бутті. Тобто, суще може розкрити своє буття, як свою природу. Це викликає благоговіння перед усім сущим: землею, повітрям, вогнем, твариною, рослиною, лісами, горами.

Екофеноменологія М. Мерло-Понті виявляє єдність людини і природи на до- диференціальному рівні, коли ще не вирізняється ні суб'єкт, ні об'єкт, ні земля, ні небо. Екофеноменологія Мерло-Понті дозволяє розв'язати апорії дуалістичного світогляду, в якому суб'єкт протиставляється об'єкту. Ці апорії розв'язуються завдяки введенню поняття «плоть» (франц.: *chair*). «Те, що ми зємо плоттю, ця маса, оброблювана всередини, не має назви в жодній філософії. Середовище, яке формує об'єкт і суб'єкт, це не атом буття, тверде “в собі”, що мешкає в єдиному місці і в єдину мить; можна звичайно сказати, що моє тіло, що воно не є десь, але не можна сказати, що воно тут і тепер у розумінні об'єктів... Треба мислити плоть не від субстанції, тіла й розуму, адже тоді вона стала б союзом суперечних, а, як ми вже казали, як стихію, конкретну емблему загального способу буття» [6, с. 137]. Плоть — це своєрідне архе, з якого виникають одночасно об'єкт і суб'єкт, котрі на рівні тіл диференціюються для того, щоб виникла ілюзія їхнього ізольованого існування. Але ця ілюзія не скасовує їхньої спільної основи. Як можна пізнати цю спільну основу, цю об'єднуючу плоть? За допомогою редукції, тобто елімінування себе як ізольованого суб'єкта. Якщо у Е. Гусерля редукція зводить суб'єкта до його чистої свідомості, трансцендентального Я, то у М. Мерло-Понті редукція веде до загостреного відчуття включеності у плоть світу, яка «є нашаруванням видимого на тіло, відчутного на тіло, що засвідчує, зокрема,

коли тіло бачить себе, торкається себе в той час, коли воно бачить і торкається речей...» [6, с. 130].

М. Гайдегер — один із найвідоміших і найсуперечливіших філософів ХХ ст. Засновник фундаментальної онтології, який повернув філософію до її витоків, а саме: осмисленого пошуку Буття. За словами П. Бурдьє: «...він спробував поєднати у межах теології без Бога езотеричний аристократизм малих об'єднань, таких як гурток Георге, та екологічну містику молодіжних рухів, які проповідували повернення до сільської простоти, до прогулянок лісом, до натуральних продуктів та одягу, зітканого вручну» [7, с. 100]. В чому ж полягає «екологічна містика» М. Гайдегера? В єдності землі, неба, богів і смертних людей. Ця єдність чотирьох не сприймається міщанами, жителями міст, які прагнуть досягнути успіху, популярності; їхнє життя просякнуте марнотою й суєтою. Щоб сприймати єдність цих чотирьох треба залишатися в «провінції». Сільське життя — просте життя, яке повертає людину до землі, до суті речей. Укорінення — це необхідна умова відродження екологічної свідомості; воно не мислиме без повернення до сільського життя, до життя на природі, у спілкуванні з нею та селянами, що живуть далеко від цивілізації. «Міщани дивуються — як можна так довго залишатися одному посеред одноманітного селянського життя. Однак, я тут не самотній — я перебуваю в усамітненні. У великих містах легко залишатися самому, але жити усамітнено не можна. Бо первісна сила притаманна усамітненню — вона не роз'єднує, навпаки, все ваше існування раптово падає у широту близькості і сутність всіх речей» [8]. Людина, яка розвинула екологічну свідомість, уміє усамітнюватися для того, щоб усвідомлювати єдність усіх речей, а єдністю усіх речей є їхня верховна сутність — сутність сутностей, тобто Абсолют, котрий виражається через присутність божественного в речах. Ця божественність речей не є формально теологічною, а живою енергією, якою просякнута природа та людина, як її частина. М. Гайдегер принципово анти-антропоцентричний. Філософія та наука Нового часу антропоцентрична. Природа стала об'єктом пізнання з метою її заволодіння: пізнання як воля до влади людини над природою, над іншими людьми. Техніка виражає пік волі до влади людини, але в техніці приховується небезпека. Адже людина настільки захопилася підкоренням природи, що тепер настала небезпека того, що техніка може підкорити людину. Людина стає рабом техніки. На початку науково-технічного прогресу

су люди захоплювалися технічною творчістю, вкладали в неї усю свою енергію та інтелект, але вони не думали про наслідки, оскільки не осмислювали суть техніки та своєї власної руйнівної діяльності; вони тішилися небаченими до сих пір масштабами перетворення природи, її олюднення. Людина перестала мислити, а мислити можна лише на природі: «Коли у темряві зимової ночі навколо хатини реве хуртовина з її лютими вітрами, коли все навколо покриває сніговий завій, приховуючи все від очей, ось тоді настає час для святкування перемоги філософії. Ось тоді вона зобов'язана запитувати просто й по-суті. Будь-яка думка повинна пророблятися строго й чітко. Тоді відзначається праця думки у мові — так само як ялини протистоять буревію» [8]. **Взаємозв'язок мислення та осмислення.** В мисленні безпосередньо осмислюється річ, тобто суть. Інтуїтивне проникнення у серцевину явищ, яке відверне людину від руйнування себе та природи. Людина створила певні «теорії» виходу з кризи, але ці «теорії» безплідні, бо вони створені людьми, що вийшли за межі осмислюючого мислення й живуть простим «мисленням» здорового глузду (картезіанським *cogito*), який антропоцентричний за своїм характером. «Теорії» виходу з кризи антропоцентричні, бо спрямовані на порятунок людини, яка руйнує природу. Людина створила ці теорії під впливом інстинкту самозбереження за допомогою здорового глузду. Але зупинити руйнування можна негайно, без жодних «попередніх» заходів та моралізаторства, без «захисту природи зеленими». Екологічні рухи, партії зелених нічого не зроблять, навпаки, вони лише поглиблюють знищення природи, бо спротив породжує протидію. Цим рухам та партіям також притаманний антропоцентризм. Екологічна свідомість не є антропоцентричною. Вона охоплює собою землю, небо, смертних і богів. Тільки в такому осмисленому охопленні відбувається миттєва зупинка деструктивної діяльності людини, яка більше не бажає вбивати тварин, не бажає зрубувати дерева, не бажає будувати атомні станції та створювати атомні бомби, повертати русла річок, висушувати болота, обробляти механічними засобами поля тощо. «Праця селянина — це не експлуатація поля. Посіявши зерно, він довіряв зерну, його власній силі проростати, плекаючи його зростання. Тим часом як обробка поля також виявляється втягнутою у зовсім по-іншому влаштоване землеробство, на службі якого знаходиться природа. Воно підпорядковує землю виробництву у сенсі добування. Сьогодні землеробство — це механізована га-

лузу харчової промисловості. З повітря добувають азот, з надр землі — руду, з руди — уран, а з урану — атомну енергію, яка може бути використана як для мирних, так і для руйнівних цілей» [9, с. 313].

Вище наведені риси екологічної свідомості, які проявилися у мисленні давньогрецьких натурфілософів, М. Мерло-Понті і М. Гайдегера, віддзеркалюють ідею *коеволюції* людини та природи. Це означає, що не лише людина перетворює природу, пристосовуючись до неї, але й природа, і **насамперед біосфера, пристосовується до людини, до техносфери**. В процесі коеволюції не тільки зникає багато диких видів рослин і тварин, але й з'являються нові, одомашнені біологічні види. У світі мікроорганізмів узагалі можуть з'явитися види, що не існували раніше. Ще більшу проблему, пов'язану з коеволюцією, породжують біотехнологія та інформаційна технологія.

Перша безпосередньо пов'язана з генною інженерією, яка на основі рекомбінації елементів молекул ДНК дозволяє переписувати спадкову інформацію і створювати нові гени, відкриваючи можливість для появи принципово нових живих істот. Передбачити гігантський спектр пов'язаних з цією діяльністю змін сьогодні практично неможливо. Але є підстави вважати, що можуть виникнути такі життестійкі і здатні до швидкого розмноження організми, які з'явилися внаслідок природної еволюції і коеволюції, що відбувається за схемою «людина-природа». Усвідомлення цієї небезпеки — важливий елемент екологічної свідомості. Вона повинна включати в себе й такі знання, які допомогли б попередити чи принаймні мінімізувати негативні наслідки біотехнології.

Інший потенційний елемент коеволюції, який уключає людину — це важливий і навіть системо-утворюючий для всієї сучасної технології процес — процес розвитку і впровадження у всі сфери суспільного життя інформаційної технології. Одним із її найвищих досягнень є створення різних, в тому числі й автономних систем штучного інтелекту. Не дивлячись на скептицизм трьох останніх десятиліть — насамперед з боку філософів — дослідження у галузі штучного інтелекту зайшли так далеко, що сьогодні він потужно впливає на формування світогляду не лише спеціалістів і програмістів, але й значної частини населення високо розвинутих промислових країн. Крім системи «дружнього інтерфейсу», уже функціонують системи штучного інтелекту, які здійснюють переклади тех-

нічних та адміністративних текстів, здатних навчатися за допомогою самопрограмування, автоматично корегувати власну діяльність і так далі. Створення роботів третього покоління, якого слід очікувати протягом найближчого десятиліття, може радикально змінити формулу протікання еволюції. Замість схеми «жива природа-людина» почне працювати схема «жива природа-людина-роботи третього покоління і системи штучного інтелекту». Зауважимо, що в діяльності зі складними системами орієнтирами повинні бути не лише знання, а власне, моральні принципи. Моральні принципи — це заборони діяти деструктивно.

Інтелектуальні ресурси, що стрімко накопичуються з допомогою сучасної інформаційної технології в процесі інформатизації суспільства, на відміну від невідновлювальних ресурсів, не лише «відновлювальні», але й мають тенденцію до необмеженого росту. Саме їх використання може призвести до швидкої гуманізації систем штучного інтелекту та роботів вищих поколінь, тобто гармонії, взаємної згоди між людиною та інтелектуальними технічними системами.

Все це — реальні фрагменти екологічної свідомості завтрашнього дня, яка формується сьогодні. Коеволюція, яка здійснюється за новою схемою за участі інтелектуальних систем, можливо й стане тією стадією, коли потужні інтелектуальні засоби дозволять максимально економно використовувати природні ресурси і навіть відновити значну частину втраченого. Принаймні стосовно деяких втрачених біологічних видів така гіпотеза правдоподібна, особливо якщо врахувати спільні можливості інформаційної технології і біотехнології. Тому важко не погодитися з відомим російським вченим, методологом науки М. Мойсєєвим, що коеволюція — це узгодження «стратегії природи» і «стратегії розуму»[2, с. 13]. **Розуміння** взаємозв'язку розвитку суспільства і природи як коеволюційного феномену вважається адекватним сучасному стану речей. Відповідно світоглядні і методологічні засади концепції коеволюції, в розробку яких значний уклад внесли й вітчизняні філософи і методологи екології М. Голубець [10], Г. Гардашук, М. Кисельова, В. Крисаченко [11], Л. Сидоренко, можна визнати тими орієнтирами пізнання і діяльності людини, які спроможні гарантувати екологічну безпеку і, таким чином, забезпечити майбуття людини та біосфери. Але коеволюція, за М. Мойсєєвим, може відбутись лише за умови підкорення суспільства екологічному імперативу [2, с. 258].

Г. Білявський пропонує визначення екологічного імперативу як звернену до людства вимогу (подібну до закону моральної категорії) обмежити і зупинити згубне для природи господарювання і у своїй діяльності враховувати антропогенний тиск на довкілля і екологічну витривалість біосфери. Це дотримання всіх екологічних правил і вимог, обмежень і заборон, чинних і таких, що можуть виникнути у майбутньому, насамперед, збалансованість виробництва з природою, співіснування техносфери й біосфери згідно з концепцією збереження та відтворення останньої. Іншими словами, екологічний імператив — існування деяких граничних станів біосфери, переступати які людство не повинно ні за яких умов.

Отже, подолання екологічної кризи не можливе без усвідомлення принципу «буття — єдине». Усі зусилля людей, спрямовані на її подолання, будуть марними, якщо їхня мотивація ґрунтуватиметься на інстинкті самозбереження та страху зникнути з поверхні землі. Екологія не може звести міст над прірвою, яка утворилася між людиною і природою, внаслідок хижацького визиску останньої. Подолання екологічної кризи стане можливим лише тоді, коли людина одного дня усвідомить себе частиною більш вищої системи й позбудеться антропоцентризму та егоїзму. Чи настане цей день? Важко сказати, бо відповідь не очевидна.

Література

1. *Кондратьев К. Я.* Глобальная экология и требования к данным наблюдения / К.Я.Кондратьев. — СПб.: Наука, 1991. — 90 с.
2. *Моисеев Н. Н.* Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. — М.: Мол. Гвардия, 1990. — 351с.
3. *Моисеев Н. Н.* Пути к созиданию / Н. Н. Моисеев. — М.: Издательство «Республика», 1992. — 255 с.
4. *Капра Ф.* Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем / Фригьоф Капра; [пер.с англ. Под ред. В. Г. Трилиса]. — К.: «София»; М.: ИД «София», 2003. — 336 с.
5. *Тагор Р.* Творча Єдність. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.sacral.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=214:2009-10-07-18-12-57 &catid=53:2009-02-19-11-57-39&Itemid=63
6. *Мерло-Понті М.* Видиме і невидиме: 3 робочими нотатками / М. Мерло-Понті; пер. з фр. Марічева Є. — Київ, 2003. — 265 с.
7. *Бурдьє П.* Политическая онтология Хайдеггера / П. Бурдьє; [пер. с фр. А.Т.Биткова, Т. В. Анисимовой]. — М.: «Праксис», 2003. — 268 с.

8. *Хайдеггер М.* Творческий ландшафт: почему мы остаемся в провинции? — [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.heidegger.ru/sobranie_new.php#orpublicovannie
9. *Хайдеггер М.* Вопрос о технике // Хайдеггер М. Время и бытие. Статьи и выступления / М. Хайдеггер; [пер. с нем. В. В. Бибикина]. — СПб: «Наука», 2007. — С. 306-330.
10. *Голубець М. А.* Екосистемологія / М. А. Голубець. — Львів: Видавництво «Поллі», 2000. — 316 с.
11. *Крисаченко В. С.* Философский анализ эволюционизма / В. С. Крисаченко. — К.: Наукова думка, 1990. — 216 с.

Каривец И., Кудлык З.
ФИЛОСОФСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

Авторы статьи рассматривают пути выхода из экологического кризиса. Экологический кризис — это следствие более масштабного кризиса, а именно, кризиса осознания того, что человек есть часть природы. Авторы анализируют греческую философию фюзиса и архе, экофилософию Мерло-Понти и «экологический мистицизм» Хайдеггера, чтобы показать особенности экологического мышления, которое выявляет фундаментальное единство человека и природы.

Ключевые слова: архе, глубинная экология, ко-эволюция, экологическое сознание, экофеноменология, фюзис.

Ihor Karivets, Zlata Kudlyk.
PHILOSOPHICAL PARTICULARITIES
OF ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS

In this article the authors consider the ways of overcoming of the ecological crisis. The ecological crisis is a consequence of wider crisis, i.e. the crisis of awareness, that a human being is a part of nature. The authors analyze ancient Greek philosophy of Physis and Arche, Merleau-Ponty's ecophenomenology and Heidegger's "ecological mysticism" in order to show the particularities of ecological thinking, which reveals the fundamental unity of human being and nature.

Keywords: arche, deep ecology, ecological awareness, ecophenomenology, co-evolution, physis.

Надійшла до редакції 19.01.2011 р.